

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Погосова Олена Василівна

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ**

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою (освітньо-науковою програмою)
«Психологія»

Науковий керівник:

канд. психол. н., доцент Перепелюк Т.Д.

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП

**РОЗДІЛ 1. САМООЦІНКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА У
ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ**

1. 1. Дослідження самооцінки у психологічній науці

1. 2. Самооцінка в структурі особистості

**РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ СТУДЕНТА ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У
ЗВО**

2. 1. Методи діагностики та методика організації дослідження рівня самооцінки
студента – майбутнього вчителя

2. 2. Емпіричне дослідження рівня самооцінки студента

2.3. Психолого-педагогічні рекомендації щодо формування самооцінки

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Духовне, моральне та соціальне відродження українського суспільства передбачає зростання ролі моралі в регуляції суспільних відносин та особистісних стосунків у всіх сферах життя. Це зумовлює необхідність підвищеної свідомості людей на основі засвоєння ними моральних цінностей та норм, вимагають нових підходів до організації, психолого-педагогічного забезпечення морального виховання дітей. Саме тому проблеми, пов'язані з моральним становленням підростаючого покоління набувають сьогодні особливої значущості.

Проблема самооцінки особистості є однією з найбільш досліджуваних у психолого-педагогічній теорії, але при цьому менш розглянутим є питання про вікові особливості формування самооцінки. Самооцінка, як свідчать дослідження Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Спіркіна, Г. Костюка, В. Століна, К. Левіна, А. Маслоу, К. Роджерса та інших, є складним, багатоаспектним феноменом, що досліджується в філософії, соціології, психології та педагогіці, тобто є предметом міждисциплінарного дослідження.

Існують різні наукові підходи до визначення сутності поняття «самооцінка». Більшість дослідників (У. Джеймс, К. Роджерс, І. Кон, А. Петровський, Г. Ліпкіна та ін.) розглядають самооцінку як оцінку особистістю самої себе, своїх здібностей, якостей і місця серед людей. У працях вітчизняних і зарубіжних психологів (Н. Анкудінової, А. Бодальова, Л. Божович, Є. Бондаренко, Р. Бернса, А. Валлона, М. Шебека) представлені теоретичні положення про співвідношення та взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників становлення самооцінки як структурного компоненту самосвідомості. Але значна кількість досліджень зосереджена лише на двох вікових групах: дошкільний вік і юнацький вік. Становлення особистості молодшого школяра, взаємовплив самооцінки і навчальної діяльності обґрунтовується лише в окремих працях (С. Максименко, М. Боришевський, Х. Василькевич, О. Дусавицький), тому дослідження особливостей самооцінки студента є актуальним.

Необхідно зазначити, що визначення поняття самооцінки у психології є дискусійним. Одні науковці вважають Я-концепцію і самооцінку провідними і самостійними новоутвореннями самосвідомості особистості (У. Джеймс, І. Кон, А. Петровський, К. Роджерс), інші відносять самооцінку як компонент Я-концепції (Р. Бернс), розглядають також самооцінку як процес, результатом якого є Образ-Я (Є. Белінска, Г. Гуменюк, О. Красіло). Відповідно підходу (В. Гінецінський) самооцінка розглядаються як властива характеристика індивідуальності особистості, а самосвідомість – це властивість особистості як суб'єкта, тобто розглядаються окремо. Ми вважаємо, що розглянуті наукові підходи не суперечать, а лише доповнюють одне одного. В контексті нашого дослідження ми поділяємо погляди Є. Белінської, Г. Гуменюк, У. Джеймса, І. Кона, А. Петровського, К. Роджерса і визначаємо самооцінку як основний структурний компонент самосвідомості, який виконує регуляторну і захисну функції, впливаючи на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її взаємодії з іншими людьми.

Самооцінка у процесі навчання розглядається як метод підвищення навчально-пізнавальної діяльності й контролю навчальної діяльності. Він передбачає критичне ставлення до своїх здібностей і можливостей та об'єктивне оцінювання досягнутих. М. Фіцула зазначає, що для формування самоконтролю і самооцінки педагог повинен мотивувати виставлену учневі оцінку, пропонувати йому оцінити свою відповідь, організувати в класі взаємоконтроль, рецензування відповідей інших учнів тощо.

Процес усвідомлення дитиною моральних засад поведінки і стосунків є довготривалим і вимагає особистісно зорієнтованих підходів, де важливу роль відіграє формування і розвиток моральної самооцінки, яка виконує регулятивну функцію в життєдіяльності особистості, зокрема, впливає на характер стосунків учня з оточуючими людьми, сферу його діяльності, стимулює моральний вибір в різноманітних життєвих ситуаціях, визначає всі відношення дитини з світом. Саме цей вік вітчизняні і зарубіжні психологи вважають сензитивним для становлення моральної свідомості людини (І. Бех, П. Блонський, М. Боришевський, Д. Ельконін, В. Давидов, Л. Обухова, Р. Павелків, Є. Смірнова, Н. Яцюк та ін). З цього приводу Л. Божович стверджує, що рівень розвитку самосвідомості безпосередньо пов'язаний з виникненням особливого новоутворення – внутрішньої позиції школяра. Розвиток самооцінки студента передбачає виникнення прагнення у нього і уміння об'єктивно оцінювати своє ставлення людей, до світу, усвідомити власну позицію у сфері спілкування та жити у гармонії зі своїм внутрішнім світом.

У становленні самооцінки домінантою є моральні норми, ідеали, морально-ціннісні орієнтації. М. Боришевський вважає морально-ціннісні орієнтації є одним із найважливіших утворень у структурі моральної свідомості і самосвідомості людини, що зумовлюють цілу низку її суттєвих характеристик як особистості. Моральні норми, ідеали, цінності, звички стають реально діючими, якщо вони присвоюються, включаються у самосвідомість особистості, стають Я-цінностями. Так виникає моральна самосвідомість, центром якої є інша людина як безумовна цінність, незалежно від її особливостей та об'єктивних чи суб'єктивних стосунків з нею.

Відсутність педагогічної уваги педагога та власне самого студента до становлення самооцінки на першому етапі навчання у вищій школі призводить до того, що при переході до професійної діяльності стикається з об'єктивною проблемою оцінити свої можливості, позитивні і негативні якості. Це негативно впливає на спробу до морального вираження власного Я. Дослідження психологів (М. Боришевський, І. Булах, Т. Гончаренко, Т. Титаренко) підтверджують, що підліток часто губить відчуття власної індивідуальності і почуття власної гідності, потрапляє у залежність від ровесників, що у свою чергу теж не володіють моральним досвідом. Це призводить до зростання почуття тривоги, невпевненості в собі, нездатності дотриматися моральної позиції, відсутності морального ідеалу взагалі. Тому становлення дієвої та адекватної моральної самооцінки у молодшого школяра є актуальним завданням цього вікового розвитку. Як зазначає О. Кононко, дієвість моральної норми залежить від ступеня збігу зовнішніх соціальних настанов і приписів з індивідуальною системою поглядів, знань, почуттів і прагнень дитини. Показником дієвості тієї чи іншої моральної норми, вважає вона, є збіг моральної свідомості (знань, уявлень про необхідне і бажане) і моральної поведінки (реалізації знань на практиці). Саме діяльність і спілкування, що організовані на моральних засадах – сприятливіші чинники для формування моральної мотивації.

У зв'язку з вище наведеним проблема вивчення закономірностей та механізмів становлення самооцінки майбутнього вчителя набула для нас важливого значення. Здійснений нами науковий аналіз теоретичних джерел дозволив зрозуміти значущість зазначеної проблеми та уявлень у педагогічній та віковій психології про психологічні механізми становлення самооцінки, чинників та умов, які впливають на її становлення у майбутніх вчителів загалом, зумовило вибір теми магістерської роботи **«Психологічні особливості формування самооцінки у майбутніх вчителів»**.

Мета: на основі теоретичного аналізу та емпіричного вивчення психологічних особливостей самооцінки визначити психологічні умови та запропонувати засоби її цілеспрямованого формування на етапі вузівської підготовки до майбутньої професії.

Завдання:

- 1) здійснити теоретичний аналіз проблеми самооцінки студентів – майбутніх вчителів;
- 2) емпірично дослідити психологічні особливості самооцінки майбутніх вчителів;
- 3) з'ясувати психологічні умови, що забезпечують становлення самооцінки студента в освітньому середовищі;
- 4) розробити методичні рекомендації для студентів щодо формування самооцінки в ході навчання у вищій школі.

Об'єкт дослідження: становлення самооцінки у студентів.

Предмет дослідження: особливості процесу формування та становлення самооцінки у майбутніх вчителів

Теоретичну основу дослідження склали методологічні положення про психологічну, соціальну, моральну та духовну сутність особистості (А. Адлер, Г. Костюк, Х. Кохут, О. Леонт'єв, А. Маслоу, Т. Рейх, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Татенко, Т. Титаренко, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм), про динаміку особистісного та морального розвитку особистості (Л. Виготський, І. Бех, М. Боришевський, Б. Братусь, Л. Колберг, С. Максименко, Ж. Піаже); положення про закономірності функціонування і розвитку спонукальної сфери особистості (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); ідеї про становлення моральної свідомості та моральної самосвідомості особистості (І. Бех, Л. Божович, М.Боришевський, І.Булах, О.Дробницький, О. Квашук, В.Москалець, І. Пасічник, М.Савчин, Р.Павелків, П.Якобсон); положення про єдність свідомості і діяльності, взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників становлення моральної сфери особистості (Л.Божович, Л.Виготський, Д.Ельконін, В.Жуковський, Н. Жигайло, Г.Костюк, О.Леонт'єв, Є.Суботський, С.Рубінштейн, Н.Яцюк).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані положення та висновки сприятимуть оптимізації змісту і методів морального, етичного, особистісного розвитку особистості у вищій школі. Запропонований комплекс спеціальних засобів може бути використаний для складання цілісної програми формування та розвитку самооцінки студентів у навчально-професійному процесі.

На різних етапах наукового пошуку застосовувались такі **методи дослідження**: теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення філософської, психологічної, педагогічної літератури (для з'ясування змісту базових понять дослідження); емпіричні: психолого-педагогічний експеримент (для перевірки ефективності запропонованих засобів забезпечення цілеспрямованого становлення адекватної самооцінки та визначення психологічних умов становлення самооцінки майбутніх вчителів), включене спостереження, анкетування та бесіди; модифікована експрес діагностика моральної емпатії І. Юсупова (для визначення взаємозв'язку адекватної самооцінки та рівня емпатії), математико-статистичні: методи описової статистики.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на вибірці: студенти КВНЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічного фаховий коледж» спеціальності «Початкова освіта (англійська мова)», «Початкова освіта (основи інформатики)» у кількості 43 осіб (25+18).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження представлені на ІХ-тій Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених»: Погосова О. В. «Самооцінка особистості як критерій готовності до здійснення професійних обов'язків», Умань, 29-30 жовтня 2020 р., с. 102-104.

Структура роботи. Загальна кількість сторінок 64, список використаних джерел 90 шт.

Висновки. Досліджуючи проблематику теми магістерської роботи та провівши емпіричне дослідження нами були зроблені наступні висновки:

1. Проблема дослідження самооцінки студента є актуальною, а також має свою історію дослідження та теоретичного обґрунтування, зокрема, як свідчать дослідження Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Спіркіна, Г. Костюка, В. Століна, К. Левіна, А. Маслоу, К. Роджерса та інших, є складним, багатоаспектним феноменом, що досліджується в філософії, соціології, психології та педагогіці, тобто є предметом міждисциплінарного дослідження. У працях вітчизняних і зарубіжних психологів (Н. Анкудінова, А. Бодальова, Л. Божовича, Є. Бондаренко, Р. Бернс, А. Валлон, М. Шебек) представлені теоретичні положення про співвідношення та взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників становлення самооцінки як структурного компоненту самосвідомості. Але значна кількість досліджень зосереджена лише на двох вікових групах: дошкільний вік і юнацький вік. Становлення особистості молодшого школяра, взаємовплив самооцінки і навчальної діяльності обґрунтовується лише в окремих працях (С. Максименко, М. Боришевський, Х. Василькевич, О. Дусавицький), тому дослідження особливостей самооцінки студента є актуальним.

2. На різних етапах наукового пошуку застосовувались такі методи дослідження: теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення філософської, психологічної, педагогічної літератури (для з'ясування змісту базових понять дослідження); емпіричні: психолого-педагогічний експеримент (для перевірки ефективності запропонованих засобів забезпечення цілеспрямованого становлення адекватної самооцінки та визначення психологічних умов становлення самооцінки майбутніх вчителів), включене спостереження, анкетування та бесіди; модифікована експрес діагностика моральної емпатії І. Юсупова (для визначення взаємозв'язку адекватної самооцінки та рівня емпатії), соціометрія (для визначення рівня сформованості самооцінки залежно від соціометричного статусу); математико-статистичні: методи описової статистики.

3. За останні десятиліття розроблено низку теоретичних підходів і практичних напрямів організації психологічної підтримки особистості в її саморозвитку й самовизначенні, окреслено основні характеристики людини як суб'єкта власного життя (К. Абульханова-Славська, Г. Абрамова, О. Асмолов, В. Білоус, О. Власова, Н. Гришина, І. Лілієнталь та ін.). Процес формування та розвитку адекватної самооцінки неможливий без активної участі в ньому самої ж особистості. Самооцінка інтерпретується як особистісне утворення, яке безпосередньо регулює поведінку й діяльність людини, як автономна характеристика особистості, її центральний компонент, що формується за активної участі самої особистості й відображає її внутрішній світ. Соціальна адаптація є безперервним процесом реагування на зміни, що відбуваються в житті людини, і може розглядатися як безперервний комунікативний процес, у якому люди, що пристосовуються одне до одного, виробляють нові способи взаємодії з різними структурними елементами соціального середовища. При аналізі чинників та умов формування самооцінки молодого працівника

доцільним є трирівневий підхід, що передбачає їх задіяність на особистісному, поведінковому та соціальному рівнях.

4. Розроблені методичні рекомендації для студентів щодо формування самооцінки в ході навчання у вищій школі сприятимуть взаємозв'язку мотиваційних, когнітивних, операційних і афективних компонентів діяльності суб'єкта праці, які зумовлені його соціальними установками, професійною спрямованістю і підготовленістю освітнім середовищем, що сприятиме виробленню комплексу дій, які будуть спрямовані на розвиток, формування та становлення адекватної самооцінки студентів – майбутніх учителів.